بۆکان لە ئەمڕۆ و لە مێژوودا

نووسینی: تاهیر عەلیار   بەشی 2-2

حەسەنی قزڵجی

کتێبی پێکەنینی گەدا، یەک لەبەرهەمە هەرە ناسراوەکانی کاک حەسەنی قزلجیە. مامۆستا هێمن لەپێشەکیەکی کە بۆ ئەو کتێبەی نووسیوە مامۆستا حەسەنی قزڵجی و ئەو بەرهەمە بەکەڵکە ئەدەبیەئاوا دەناسێنێ:

" شەو درەنگانە، بێدەنگیەکی بەسام ژوورە ساردوسڕو چۆڵ و هۆڵ و نیوەتاریکەکەی داگرتووم .لەخوێندنەوەی ئەو چیرۆکانەبوومەوە. لەحاڵێکدا کە کارێکی زۆریان کردۆتە سەر مێشک و دەمارم و وردە فرمێسکیان پێهەلوەراندووم ، بە ئەسپایی دەفتەرەکەم دادەنێم ، ئەسرینەکانم دەسترِمەوە، چراکە دەکووژێنمەوە، لەجێگاکەم دەخزێم و چاو لێک دەنێم ، بە ڵکوو بتوانم سەرخەوێک بشکێنم و خەم و پەژارەم برەوێنم.

کەچی خەیاڵ هەڵم دەگرێ ، دەمبا...دەمبا...دەوەنا و دەوەن، ڕەوەزا و ڕەوەز، بەسەر بەفر بەسەری کوێستاناندا، بەناو دارستان و لێرەوارە چڕو پڕەکاندا، بە نواڵەزنوێر و بزوێنەکاندا، بەپێدەشت و گۆڕ و نەرمانەکاندا ، بە بەستێنی چۆمی (تەتەهو) دا ، بۆ شارەخونچیلانەکەی مامۆستا، (بۆ بۆکان)، بۆ بووکی شارەکانی کوردستان، بۆ کانگای ئەوین و دڵداری، بۆ مەکۆی خەبات و فیداکاری، بۆ بەر سەرای سەرداری شەهید، بۆ سەر حەوز و کانیەجوان و بەناو بانگەکە ی، بۆ تەماشای بەژن و بالا وخاڵ و میل و چاووبرۆ وکەزی و ئەگریجەو پووزو بەلەک و سەرو شەدەوشان و دەسماڵ و قەدو پشتێنی کیژەبۆکانی یان، کە دەستەدەستە و پۆل پۆل، وەک مێگەلی مامز و ئاسک، بە لەنجەو لارو تاسکەتاسک دێنەسەر حەوز، گۆزەسوورو نەخشاوەکانیان بەناز لەئاو هەڵدەدەن و، وێنەیان لە ئاوێنەی ڕوون و بێ گەردی حەوزەکە دا جیلوەیەکی ئاسمانی هەیەکە فریشتەو پەری وەبیر دێنێتەوەو، شعوورو زەوق مشت و ماڵ دەکا و هەست و خەیاڵ دە بزوێنێ .

گوێم لە دەنگی ئەو منداڵەرەزاسووک و بزۆزو رووتەڵە هەڵوافرۆشانە دەبێ، کە تەبەکی هەڵوا دەگێڕن و بەهەوایەکی خۆش پێی هەلدەڵێن و هاوار دەکەن:

هەڵوای تەن تەنانی

هەتا نەیخۆی نایزانی

لە جێگاکەم دا ئەودیو وئەودیو دەکەم، بە ناهومێدیەوە هەناسەیەک هەڵدەکێشم و لە بەر خۆمەوە دەڵێم خۆزگە و هەزار خۆزگە منیش وا پیرو کەنەفت و شەکەت و کەلەلا نەدەبووم، ئەوەندەم هێز و گوڕ و تین و توانا دەما تا پڕ بە ئامێزم لەو چیرۆکانە هەڵگرتبا و بەهەموو شار و دێ و کوچە وکۆڵان و باژێڕی کوردستان دا گەڕابام و یەک بەخۆم هاوارم کردبا: خەڵکینە، ئەگەر شتێ لە هەڵوای تەن تەنانی شیرینتر و لە گوڵاڵەی نواڵان بەبۆن و بەرامەترتان دەوێ وەرن وە رن بخوێننەوە، بخوێننەوە تا ئاهی خۆشیتان لەدڵ و دەروون بگەڕێ. بخوێننەوە تا تامەزرۆیی تان بشکێ. بخوێننەوە تا کوڵ و کۆتان دامرکێ. بخوێننەوە تا کۆمەڵەکەتان بناسن و لە دەرد و ئازاری بگەن. بخوێننەوە تا پتر شایی تان بە زمانە کەتان بێ. تا نەیخوێننەوە نازانن قەڵەمی سیحراویی مامۆستا قزڵجی چ شوێنەوارێکی بەنرخ و بێ وێنەی خوڵقاندووە. بیری وردو خەیاڵی بڵیند و هەستی ناسکی ئەو نووسەرە بلیمەتە چ نموونەیەکی ئەدەبیی بەرزی داڕشتوەو پەنجەی بە هێز و ڕەنگینی ئەم هونەرمەندە گەورە لیزگەیەکی چۆنی لە دوڕو مرواری و گەوهەری نایاب بۆ هۆنیوەتەوە.

لەموکریان باوە دەڵێن: بنەماڵەی قزڵجی وەک بێچووەمراوی وان هەر لەهێلکە هاتنە دەر مەلەوانن. مە بەستیان ئەوەیە ئە وی لەو بنەماڵەبێ، هەر لە منداڵیەوە زانا و پیتوڵە. بە ڕاستیش ئەو بنەماڵە بەڕێزە گەلێک پیاوی بلیمەت و زانای لێ هە لکەوتووە کە بێ ئەوەی بۆخۆیان ویستبیان ناوبانگی زانست و هونەریان لە دنیادا بڵاو بوتەوە. مامۆستا حەسەنی قزڵجی رۆڵەیەکی هەڵکەوتووی ئەو بنەماڵە گەورەیە، کە مایەی شانازیی نەتەوەکەمانە. ئەو رێبازی باوک و باپیرەکانی نەگرت

و رێگایەکی تری هەڵبژارد و لە باتیی خزمەتیی ئایین کە رێگای باوک و باپیرەکانی بوو، خزمەتی ئەدەبی وەستوی خۆی گرت، ئەویش چ ئەدەبێک ؟ ئەدەبیکی بەرزی کۆمەڵایەتی.

یەکێک لە سیاسەتە شوومەکانی ڕەزاخانی پەهلەوی لە ماوەی دەسەڵاتی ڕەشی فاشیستیی خۆیدا، هەوڵی بێوچان و بێرە حمانە بوو بۆ تواندنەوەی گەلی کورد لەکوردستانی ئێراندا. بۆ جێ بەجێکردنی ئەو مەبەستە شەیتانی یە، داب و شوێن و جل و بەرگ وزمان و ئەدەب و مۆسیقا و سەمای کوردیی بەتوندی قەدەغەکردبوو. بەڵام بەو هەموو هێزە شەیتانی یە وە نەک هەر کوردی کۆڵنەدەری بۆ نەبەزی و دەروەستی نەهات، بەڵکو ئەو سیاسەتەو زەبروزەبگی پۆلیسی ڕەزاخان، بوو بەهۆی ڕاپەڕینێکی بەرینی فیکری لە کوردستاندا. هەزاران پێچ و پشتێن و ڕانک و چۆغەو پەستەی پیاوی کورد و شەدەو هەوری و دەسماڵ و کۆڵوانەی ژنی کوردی دڕاو سووتا، بەڵام جل و بەرگی کوردی وەک سوننەتێکی میللی هەر ماوە.

لەقوتابخانەو ئیدارە، تەنانەت لە کووچەو خەیابان هەزاران کورد بەتاوانی کوردی گوتن گیران و ئازاردران و سووکایە تی یان پێ کرا ، بەڵام زمانی کوردی وەک سەرمایەی نەتەوایەتیمان هەر پارێزرا. کورد نەتواوەو ئابرووتکاوی و ریسوایی مێژوو بۆ پۆلیسی ڕازاخان مایەوە. لەو سەردەمە تاریک و تنوک و ئەنگوست لەچاوەدا، لە مەڵبەندی موکریان بۆ بەربەرەکانی دەگەڵ سیاسەتی تواندنەوەی کورد، کۆمەڵێکی نهێنی لە زانایان و رووناکبیران و گەورەپیاوانی کورد بە رابەریی مامۆستا مەلا ئەحمەدی فەوزی، سەیفی قازی، پێشەوای نەمر، قازیی بۆکان، شێخ ئەحمەدی سریلاوا و گە لێکی تر لەرووناکبیرانی ئەو سەردەمە پێکهاتبوو کە ئامانجی ئەساسی و هەرە گەورەیان پاراستن و پەرەپێدانی زمان و ئەدەبی کوردی بوو. کتێب و رۆژنامەی کوردی کە لەعێراق بڵاو دەبوونەوە، بەزەحمەت پەیدایان دەکرد و بەئیحتیاتەوە بەسەرلاوانی بڕوا پێکراودا بڵاویان دەکردنەوە تا فێری کوردی خوێندنەوە بن. ئەوان بە تایبەتی مامۆستا فەوزی، دەستە یەک لاوی رووناکبیریان پێگەیاند کە لە دوارۆژدا شاعیر و نووسەری زۆر خزمەتکار و بە ناوبانگیان لێ هەڵکەوت . یەکێک لەدەست پەروەردەکانی فەوزی و هاوبیرەکانی، کاک حەسەنی قزڵجیی خۆمانە کە هەر لەودەمەی ڕا فێری کوردی خوێندنەوە ببوو. ئەوە بوو دەگەڵ سایەی شوومی پەهلەوی لاچوو وتەم و مژی نەگبەت و چارەڕەشی کورد ڕە وی، وەک ئەستێرەیەکی گە شی رووناک و پرشنگدار لەئاسمانی ئەدەبی کوردی دا درەوشایەوەو لاپەری گۆوارو رۆژنامەکانی کوردیی بەنووسراوە جوانەکانی ڕازاندەوە.

لەزەمانی کۆماری دێموکراتی کوردستاندا مامۆستا قزڵجی بێ ئەوەی سینگ رەپێش خا و خۆ رانێ، یەکێک لەخۆشە ویست ترین و نێزیک ترین دۆستانی پێشەوا قازی محەمەدی ئەدەب دۆست و هونەر پەروەر بوو. بێجگەلەوەی لە رۆژنامەی کوردستان ئورگانی حیزبدا دەینووسی، سەرنووسەری گووارەجوانەکەی هەڵالە ش بوو.

پێشەوا لەئاخرین رۆژانی دەسەڵاتی دا خەریک بوو مامۆستا قزڵجی و چەند شاعیر و نووسەری لاو و تازەپێگە یشتوو بنێرێتە دەرەوە تا بەقەولی خۆی چاو و گوێ یان بکرێتەوەو شتی تازەفێربن بەڵام بەداخەوە نەگەیشت و ئەو ئاواتەشی وەک زۆر لە ئاواتە پیرۆزەکانی نەهاتەدی. وەک ئێستا لەبیرمە و تا گڵەبانی چاوم دەکەن لەبیرم ناچێتەوە، رۆژیکی ساردو سەهۆڵ بەندانی مهاباد بوو، زریانێکی ساردی دەهات و کەرەسیسەی دەکرد. خۆم کووزوو کردبوو و بەپەلە دە ڕۆیشتم جێگایەکی گەرم و گوڕ ببینمەوە. تەماشام کرد پێشەوا لەبەر بێلاکەی هاتووچۆ دەکا و رۆژنامەی کوردستانی بە دە ستەوەیەو یەکێک لەنووسەرانی رۆژنامەکەی لەلایە. خەریک بوو فیزماڵکی دەمێ و خۆم ببوێرم . دیتمی و بانگی کردم. هێشتا دوور بووم فەرمووی : دیوتە ئەو قزڵجیە چۆنی نووسیوە؟ زانیم مەبەستی ئەو پارچە ئەدەبییە جوانەی قزڵجی یە کە لەو ژمارەدا چاپ کراوە. گوتم: بەڵێ دیومەو بەڕاستی چاکی نووسیوە. کاکی نووسەر هەڵی دایەو گوتی: بەڵێ چاک دەنووسێ، بەڵام کەم دەنووسێ. پێشەوا بزێکی هاتێ . سەری راوە شاند و ئەم دوو شیعرەی (سەعدی) خوێندەوە.

خاک مغرب شنیدەام کەکنند بەچهل سال کاسەی چینی

صد بە روزی کنند در بغداد لاجرم قیمتش همی بینی

کە خوالێ خۆشبوو (مەلا مستەفای سەفوەتی) ئاوای کردووەبەکوردی:

بیستوومە کە وا لەرۆژهەلاتا بە چل ساڵ ئەیکەن یەک کاسەی چینی

لە(مەڕدەشت) ئە کەن سەدی بەرۆژێ   بۆیە قیمەتی وایە ئەی بینی

دیسان رووی لە من کرد و فەرمووی : بریا زۆری وامان هەبان و پێش ئەوەی من جوابی بدەمەوە بۆخۆی کوتی : ئەگە
ر بۆخۆمان بین زۆری وامان لێ هەڵدەکەون. داخی گرانم زۆر زوو هێلانەکەمان لێ شێواو سایەی ئەو پیاوە نیشتمان پە
روەرو ئەدەب دۆست و هونەرپەروەرو قەدرزانەمان لەسەر وەلاکەوت . قزڵجیش وەک زۆر لەشاعیر و نووسەرەکانی
کورد بێ ئەنوا و بی داشدار و دڵسوز مایەوەو لەدەست زوڵم و زۆری ڕێژیم ئاوارەو پەڕیوەی هەندەران بوو. هەر
بۆخۆی دەزانێ لەو ماوە دوورودرێژەی لێقەومان و دەربەدەریدا چەند تاڵ و سوێری ژیانی چێشتووە. چەندی سەرما و
گەرمای دنیا دیوە. چەندی پەند و گۆڵمەز بەسەر هاتووە. چەند گیراوە و ئازاردراوە و ئەم دیوئەم دیوی پێکراوەو بۆ پە
یداکردنی پاروەنانێکی بێ منەت ناچاربوە بەو دەستەوستانیی خۆیەوە، کاری چەند سەخت و گرانی بەدەنی بکا وسەر بۆ
ناکەسان شۆڕ نەکاتەوە.

مامۆستا لە کۆڕی خەبات دا قاڵ بووە، خاراوەو ، لەکل هاتۆتەدەرێ. لەو هەموو کوێرەوەری و دەربەدەری و چەرمەسە
ریە شت فێر بووە. زانستی بەرەو ژوورتر چووە، تەجرەبەی وەسەریەک ناوە، کۆمەلی خۆی باشتر ناسیوە. هەستی بە
ئێش و ئازاری کردوە و دەرمانی بۆ دۆزیوەتەوە وبۆتە فەیلەسووفێکی پسپۆڕ و نووسەرێکی ریئالیست و واقع بین . پالە
وانی چیرۆکەکانی قزڵجی هیچکامیان بۆ خوێنەرێکی کورد نەناسیاو نین، هەموویانی لەچین و توێژەکانی کۆمەڵی کوردە
واری هەڵبژاردوە، کارەساتی ژیانی وانی بە کوردیەکی ساکار بەو زمانەی هەموو کوردێکی نەخوێندەوار وساویلکەی
لێ حالی بێ ، شی کردۆتەوە. خوێنەری ورد تێدەگا مامۆستا قزڵجی تا چ رادەیەک شارەزای زانستی ڕەوانشناسی یەو
چۆنی رووحی پاڵەوانەکانی ناسیوە وچوتە ناخی هەناوو دەروونیانەوە.

مامۆستا قزڵجی کۆمەڵی کوردەواریی لەهەموو کەس چاکتر ناسیوە. خوێنەر لەم چەند چیرۆکە کورتەدا نموونەی ژیانی
دەرەبەگێکی چەکمەڕەق، کۆنەبەگێکی بارگین تۆپیو، شێخێکی دەست بڕ، دەروێشێکی زەرگ وەشێن، جووتیارێکی
زۆرلێکراو، باب نۆکەرێکی زمان لووس، کاربەدەستێکی بەرتیل خۆری بێگانە، تاجرێکی سووت خۆر و تەماعکار،
جاسووسیکی نیشتمان فرۆش، تەنانەت ژنێکی چارە ڕەش و بێ بەشی کورد دەبینێ . خوێنەر پاش خوێندنەوەی زۆربەی
چیرۆکەکان پێکەنین دەیگرێ ، بەڵام چ پێکەنینێک ؟ پیکەنینێکی تاڵتر لە کەکرە. ئەوەی بۆ کوردێکی دڵسۆزجێی داخ و
خەفەتە ئەوەیە کەزیاتر رووداوەکانی ناوەرۆکی ئەو چیرۆکانە دەگەڕێتەوە بۆ سی ساڵ لەوەپێش، کەچی دەبینی ئێستاس
ئالوگۆڕێکی ئەوتۆ لەوەزعی کۆمەڵایەتی کورددا ڕووی نەداوە کە ئەم چیرۆکانە تازەیی خۆیان لەدە ست بدەن.

ئیستاش جووتیار بەچەشنێکی نوێ دەچەوسێنرێتەوەو لەبەر زۆریی ئیجارەو قیست و سووروسات دەست لە زەوی و
زاری خۆی هەڵدەگرێ وڕوو لەشاران دەکا. ئێستاش توونی حەمام پڕن لەهەژارە بێ جێ و ڕێیەکان . ئێستاش
بازرگانی سووت خۆر وسفتەباز، شێخی کۆنەپەرست و دەست بڕ، دەروێشی فریودراوی زەرگ وەشێن لەکوردستاندا
کەم نین. ئیستاش دایک و بابی کورد بۆ چارەی دەردی منداڵە نەخۆشەکانیان دەستەو دامێنی ئامینەخانی نووشتەنووس دە
بن و زۆر ئامینەخانی بێ بەش وچارەڕەش ماون کە لە بەر وەزعی نالەباری کۆمەڵایەتی، هەوەس ناچاریان دەکا بەفێڵ
رەشید فێرکەن نووشتەیان دەکۆشی باوێ . ئێستاش سەرکار ڕەزایی پاسگاکانی کوردستان لەجەنابی سەرهەنگ بەئیجارە
دەگرێ و بۆ ئەستاندنی بەرتیل و ساز کردنی پەڵپ و بیانوو حۆسێن قولیی هەربەدەستەوەیە.

خوێنەرانی بەرێز من لەو سەرەتا کورتەدا ناتوانم مامۆستا قزڵجی بەئێوەبناسێنم . خۆتان کتیبەکەی بەسەرنجەوە بخوێننە
وە تا ئەو نووسەرەهەڵکەوتووەبناسن و لەبیری بەرزی بەهرەوەرگرن. با تێگڕا فەرمایشەکەی پێشەوای نەمرمان
دووپاتە بکەینەوە و بڵێین «بریا زۆری وامان هەبان» هێمن "